

נושא העבודה

התעללות בקטינים

תאריך הגשה: 02.01.17

העבודה מוגשת בחסות העמותה של

נוער שוחר משפט עברי

הקדמה אישית

בחרתי את הנושא התעללות בקטינים משום שזה נושא שמאוד מעניין אותי ושהייתי רוצה ללמוד אותו לעומק, ישנם לצערנו המון מקרים של התעללות בקטינים שלא מייחסים לזה חשיבות ולכן החלטתי לחקור את הנושא כדי להבין איך צריך לטפל במקרים כאלו. בעיניי התעללות בקטינים זוהי עבירה מאוד חמורה משום שדבר זה לא הגיוני, איך אדם שפוי יכול להתעלל בקטין שלא יכול להגן על עצמו ובנוסף יכול לגרום לו נזק בעתיד. מי שעובר על עבירה זו רשאי להיענש בהתאם. עניין אותי לדעת מהם העונשים שמקבלים על העבירות החמורות האלו והאם הם מתאימות לעוברים על העברה הזאת. רציתי לדעת איך מטפלים במקרה כזה מבלי לפגוע ולעשות נזק לקטין. ישנם הרבה סוגים של התעללות לכן הייתי רוצה ללמוד על כל נושא ונושא לעומק משום שמדובר בילד קטן, שלא מבין עדיין דבר בחייו, לכן נושא זה מאוד מעניין אותי. הרי זה לא אדם גדול שידע מה אסור ומה מותר, ויותר קל לבדוק את העניין שלא כמו קטין שצריך לנהוג איתו בזהירות רבה.

תוכן העניינים

4.....	פרק ראשון: מבוא
6.....	פרק שני: האם מותר להכות על מנת לחנך
13.....	פרק שלישי: החובה לדווח על אלימות כלפי קטינים
21.....	פרק רביעי: התעללות בקטינים במשפחה
26.....	פרק חמישי: סיכום
28.....	ביבליוגרפיה

פרק ראשון: מבוא

הגדרה התעללות בקטינים- קטין, לפי משפט ישראלי הוא ילד הקטן מגיל 18. קטין, לפי משפט עברי הוא ילד הקטן מגיל 13.

ישנם סוגים רבים של התעללות כגון: התעללות מינית- התעללות מינית מוגדרת כפגיעה בעלת אופי מיני. לרוב פגיעה זו מתרחשת בהקשר של סוד, איום פיזי או פסיכולוגי, או סחיטה רגשית. הפגיעה עשויה לכלול אונס, מעשה סדום, מעשים מגונים, חיבוק, ליטוף ועוד. פוגעים מינית יכולים להיות גם ילדים, חברים לכיתה, או חברים למשחק. התעללות מינית נחשבת לעבירה פלילית על פי חוק¹. התעללות מינית מכל סוג גורמת לילד נזק רב הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך. התעללות נוספת, התעללות פיזית- התעללות פיזית בילדים היא פגיעה אלימה מצד בן משפחה או אדם מבוגר האחראי על הילד, בין אם היא נעשית במישרין ובין אם בעקיפין, באופן קבוע ומכוון או כאירוע חד פעמי, כדרך חינוכית שגרתית, כענישה, או מחמת התפרצויות זעם וקושי של ההורה לרסן את עצמו. התעללות פיזית באה לידי ביטוי במעשים הגורמים או העלולים לגרום נזק פיזי לילד, כגון פגיעה, שבירת איברים, חתכים. בנוסף ישנם מקרים של התעללות בתינוקות הכוללת, בין השאר, טלטולים עזים העלולים לגרום לנזק מוחי בלתי הפיך, חסימת פה העלולה להביא לחנק.

התעללות פיזית קיצונית עלולה לגרום לנכות ואף למוות. לרוב הפגיעות הגופניות כרוכות בפגיעה נפשית עקב תחושת הפחד, ההשפלה והעלבון בעת ההכאה. התעללות פיזית היא סוג ההתעללות הנפוץ ביותר בילדים. אמנם בכל מכה יש נזק ופגיעה נפשית, אך יש להבחין בין מכה להתעללות. עם זאת, ישנם מקרים המתחילים כענישה גופנית, ומדרדרים באין התערבות להתעללות.

¹ התעללות בקטין או בחסר ישע (תיקון התש"ן)

ישנו סוג נוסף של התעללות והוא, התעללות נפשית- התעללות זו שוללת את קיומו הרגשי של הילד ועושה לו 'רצח אופי' שיטתי ומתמשך. היא מוגדרת כהתנהגות שמעוותת והורסת את תחושת העצמית וההערכה עצמית של הילד ומחבלת בתפקודם הרגשיים והאינטלקטואליים שלו. היא באה לידי ביטוי, בין היתר, בדחייה או בהתעלמות, הפחדה, בידוד, ניצול רגשי ועוד. התעללות רגשית היא תופעה בעלת היעדר סימנים חיצוניים. היא מדווחת הרבה פחות מהתעללות פיזית. היא הוכרה בחוק כעבירה פלילית.

בעבודה זו אציג מספר נושאים המדברים על התעללות בקטינים ואיך ניתן לטפל בנושא. העבודה תעסוק איך ההתייחסות בהתעללות בקטינים במשפט הישראלי ואיך במשפט העברי ומה ההבדל והדומה בניהם. ארחיב בנושאים של התפתחות הנושא הכאה לשם חינוך במשך השנים, החובה לדווח על אלימות כלפי קטינים או חסרי ישע הנושא הראשון שאני אכתוב עליו הוא האם מותר להכות על מנת לחנך? זה במשפט העברי וזה במשפט הישראלי והתפתחויות בשנים.

הנושא השני שאני אכתוב עליו היא החובה לדווח כאשר אדם יודע שקטין עבר אלימות ומה יקרה כאשר לא ידווח על כך, זה במשפט העברי וזה במשפט הישראלי. הנושא האחרון שעליו אני אכתוב הוא התעללות קטינים במשפחה, שבו אני אציג חוקים שמסייעים לקטינים.

בעבודתי נעזרתי במנחה נאור ובאתרי אינטרנט שונים לדוגמא אתר דעת.

פרק שני: האם מותר להכות על מנת לחנך?

במשפט הישראלי:

תפיסה חינוכית הדוגלת בשימוש בכוח למטרות חינוכיות אינה הולמת את הנורמות בחברה הישראלית, לא כל שכן כלפי ילדים רכים בשנים. על-פי ההשקפות החינוכיות המקובלות כיום, ענישה גופנית עלולה להשיג את התוצאה ההפוכה מזו המצופה, כאשר הדמות המחנכת, המשמשת מודל לחיקוי, נוקטת בעצמה אמצעים של אלימות. לעניין זה אין חשיבות לגבי חומרתו של העונש הגופני שהופעל כלפי ילד. ככלל, עונש גופני אינו יכול להוות אמצעי לגיטימי בידי מורים, גננות או אנשי חינוך אחרים. תפיסת עולם שגויה בעניין זה מסכנת את שלומם של הילדים, ועלולה לפגוע בערכי היסוד של החברה הישראלית – כבוד האדם ושלמות הגוף.

בעבר ניתן היה לומר כי שימוש בענישה גופנית למטרות חינוך מותרת. בכך הותר הן למורים והן להורים להכות ילדים מקום שמצאו לעשות כן. בשנותיה הראשונות של המדינה, עדיין הלכה הפסיקה הישראלית בעקבות המשפט האנגלי שהתיר להכות ילדים בנסיבות מסוימות כדי חינוכם. סעיף 368ב (א) ² הגדיר עבירה של תקיפת קטין ככוללת, כחלק מיסודות העבירה, גרימת חבלה של ממש. מכאן שלכאורה מעשה של אלימות גופנית שלא גרם לחבלה לא מילא אחר יסודות העבירה, כלומר אין הכוונה כי כל מכה שנותן הורה לילדו היא פלילית, אמנם כל מכה היא אסורה, אך פליליות המכה תקבע לפי עצמתה או תדירותה. במשפט הבריטי עד היום מתיר מידה מסוימת של ענישה פיזית בידי הורה. פרשנות זו של הוראת החוק נתמכה בהוראת סעיף 24 לפקודת הנזיקין שנתן הגנה מפני תביעה נזיקית להורה ש"יסר את התובע כמידת הנחיצות הסבירה למען יטיב דרכו". פרשנות זו, המתירה ענישה גופנית של ילדים, כאמצעי חינוכי, תוך בחינת הסבירות שבשימוש באמצעים הגופניים, אומצה גם

² סעיף 368ב (א) לחוק העונשין התשל"ז – 1977 קובע כי: התוקף קטין או חסר ישע וגורם לו חבלה של ממש, דינו- מאסר חמש שנים. היה התוקף אחראי על הקטין או על חסר ישע, דינו- מאסר שבע שנים.

בפסיקה ובספרות המשפטית. הפסיקה גם קבעה כי אין להבחין בעניין זה בין הורה של קטין או מורה וכי יש לראות את המורה כשלוחו של ההורה לענייני חינוך, ומכאן גם סמכותו לנקוט בכל אותם צעדים, לרבות ענישה גופנית, שהורה רשאי היה לנקוט. שלילתה של ענישה גופנית כאמצעי לגיטימי באה לידי ביטוי בחקיקת סעיף 382 (ב)(2) לחוק העונשין, שתיקן את אי הבהירות שהשתמעה מהוראות סעיף 368ב(א) לחוק העונשין, וקבע שכל תקיפה של קטין, גם ללא חבלה, יהיה בצידה כפל עונש. בד בבד תוקנה גם פקודת הנזיקין והוסרה הוראת סעיף 24 (7) שנתן הגנה להורה ש"ייסר את התובע כמידת הנחיצות הסבירה למען יטיב דרכו". מכאן, שאין עוד מקום לטענה כי אלימות נגד קטין שאין בצידה חבלת גוף אינה דבר עבירה. שלילתה של ענישה גופנית כאמצעי חינוכי באה לידי ביטוי גם בפסיקת בית המשפט העליון בפרשת אלגני³ שם נקבע מפורשות כי אלימות פיזית כלפי תלמיד כאמצעי ענישה אסורה היא ומהווה, בנסיבות המקרה, עבירה פלילית ובמקרים אחרים עבירה משמעתית. הלכה זו שנקעה לגבי עובדי הוראה הוחלה בפסיקה מאוחרת יותר גם על הורים שנוקטים אמצעי ענישה גופנית בילדיהם⁴. בהמשך נאסרה גם במפורש ענישה גופנית במסגרת מוסדות החינוך בהוראות חוק זכויות התלמיד⁵. איסור זה פורש גם כחל על ענישה במסגרת המשפחתית, על דרך החלת הדברים שנאמרו בפרשת אלגני והזהות שבין אמצעי ענישה המותרים כאמצעי חינוכי. בעת האחרונה עדיין יש שופטים המחזיקים בדעה שהכאה לשם חינוך מותר, אף שכבר אינה מקובלת היום. בשנים האחרונות חל שינוי גדול בעניין זה, עם הגברת המודעות לזכויות הילד וההכרה שנקיטת אמצעים אלימים כלפי הילד אינה מסייעת לחינוכו אלא פוגעת בו. המכה מלמדת את הילד שאלימות היא כלי תקשורת לגיטימי.

³ ע"פ 94/4495 מ"י נ' אלגני, פ"ד מח (5) 191

⁴ ע"פ 98/4596, פלונית נ. מדינת ישראל, פ"ד מד (1), 145.

⁵ סעיף 10 לחוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000 קובע כי: "כל תלמיד זכאי לכך שהמשמעת במוסד החינוך תונהג באופן ההולם את כבוד האדם ובכלל זה הוא זכאי שלא יינקטו כלפיו אמצעי משמעת גופניים או משפילים."

המכה מלמדת את הילד ששימוש בכוח, לגיטימי, כאשר הוא נעשה כלפי מי שחלש ממך. המכה פוגעת בכבודו של הילד, משפילה אותו ופוגעת בנפשו. המכה מפרה את זכויותיו הבסיסיות ביותר של הילד, לשלמות גופו ונפשו.

במשפט העברי:

המשפט העברי מכיר אף הוא בענישה גופנית כאמצעי חינוכי. בחינת מכלול מקורות המשפט העברי מלמדת שענישה גופנית כאמצעי חינוך הייתה קיימת כבר בימי קדם, וניתן לה ביטוי הן במקורות "ספרותיים" הן בנורמות משפטיות.

כך למשל בספר משלי הוראות מעין נורמטיביות המצדדות באלימות נגד ילדים כאמצעי לענישה חינוכית, כגון: "חושך שבטו שונא בנו, ואוהבו שחרו מוסר"⁶, "אל תמנע מנער מוסר, כי תכנו בשבט לא ימות. אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל"⁷ - ספר משלי בא ללמד הנהגות ומוסר ולא הלכות.

יש אשר פירשו את הביטוי כלגיטימציה לענישה גופנית. ואולם, יש המפרשים את הפסוק כהוראה לקבוע לילד גבולות של התנהגות ולהטיל עליו מרות באופן בו ידע להבדיל בין מותר ואסור. ניתן לראות את ה"שבט" כשבט מוסר, במובן זה שעל ההורה להבהיר לילד כי קיימים גבולות של התנהגות מותרת, ואולם זאת לאו דווקא באלימות אלא תוך שימוש במרות מוסרית.

גם בתקופת המשנה והתלמוד יש עדים לעובדה שהכאת ילדים לשם חינוכם הייתה מציאות היסטורית, אם כי כאן ניכרים ניצנים ראשונים של דעות חכמים המבקשים לעדנה במקצת ולהקטין את נזקיה.

בתקופת הגאונים פחות מתייחסים להכאה. בהתייחסו לדברי התלמוד במסכת בבא בתרא, כותב רב נטרונאי גאון, בן המאה התשיעית: "ומלמדי תינוקות שפירשתם שמכים הרבה את התינוקות, ודאי תינוקות אינם למדים אלא כך, מתוך הכאה, ומה שאמר רב שמואל בר שילת⁸ הלכה היא... אבל אם מרבה על הקטנים ועל הכחושים - אכזרי הוא, ומתרים בו פעם פעמיים ושלוש, אם מקבל מוטב, ואם לא מסלקים אותו".

הגישה הרואה בענישה גופנית דרך חינוכית הולמת קיבלה ביטוי ב"משנה תורה"

⁶ משלי פרק י'ג פסוק כ"ד

⁷ משלי פרק כ"ג פסוקים י"ג-י"ד

⁸ בבא בתרא כא ע"א

להרמב"ם: "מכניסים את התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע... ומכה אותן המלמד להטיל עליהם אימה. ואינו מכה אותם מכת אויב מכת אכזרי. לפיכך, לא יכה אותם בשוטים ולא במקלות, אלא ברצועה קטנה"⁹, הרמב"ם מסביר את הגיל המרבי שבו מותר להכות. גם בשולחן ערוך, יש הד עקיף לשכיחות התופעה: "צריך להיזהר מי"ז בתמוז עד ט' באב שלא לילך יחידי... ולא יכו התלמידים בימים ההם"¹⁰. והעיר בעל טורי זהב: "אפילו ברצועה".

ואולם, ניתן לראות גם ביטוי לגישה אחרת כבר ממשלי המעדיף את הגערה על פי ההכאה אפילו בכסיל: "תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה"¹¹. מכאן, שלא בהכרח ענישה גופנית מחוייבת המציאות ואין הכרח שתוביל לתוצאות של חינוך טוב יותר. כעת נדון בשאלה מה דינו של מי שחרג מגבולות ההכאה הסבירה, מתלמוד ירושלמי מועד קטן פרק ג' הלכה א'¹² לומדים שאדם העושה דבר שלא כשורה- צריך נידוי, התלמוד מסיק זאת בעקבות שפחה אחת מבית בן פטא שעברה לפני בית כנסת אחד. ראתה מלמד המכה ילד קטן יותר מכדי צרכו. אמרה לו: אתה בנידוי. וכששאל את רבי אחא, הוא אמר לו שאת צריך לנהוג בנידוי.

בעת החדשה המאוחרת, ובפרט במאות ה-20-21, נוצר עימות בין העמדה המסורתית שציידה בהכאה לשם חינוך, לבין טענת הפסיכולוגים החדשים כי הכאה זו כלל אינה מועילה ואף מזיקה. הפתרון לעימות הוא שאמנם בעבר היה נכון להשתמש בענישה פיזית לצורכי חינוך, אך כיום יש להימנע מכך, משום שכיום אין זה יעיל ואף מזיק, וכן על שום הכלל שלדין המלכות דין הוא, דהיינו שיש להישמע לחוקי השלטון, כל זמן שאין הם מתנגשים ישירות עם חוקי התורה.

⁹ הלכות תלמוד תורה ב', ב'

¹⁰ שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תקנא, סעיף י"ח

¹¹ משלי פרק י"ז פסוק י'

¹² "חדא אמהא מן דבר פטא הוות עברה קומי חדא כנישא. חמת חד ספר מחי לחד מיינוק יתיר מן צורכיה. אמר ליה: יהוי ההוא גוברא מחרם. אתא שאל לר' אחא. אמר ליה: צריך את חשש על נפשך. הדא אמרה, העושה דבר שלא כשורה צריך נידוי.

הראשון שביקר ביקורת שלילית על השימוש בעונשים גופניים כדרך חינוכית הוא הרש"ר הירש שכתב: "אנו נהיה האחרונים להמליץ על עונשים גופניים... והדברים אמורים במיוחד כלפי בית ההורים. אם הילד ירגיל את עצמו להתרשם מהערה ביקורתית של ההורים רק אם יחוש אותה על גופו, ולציית לפקודות רק מתוך פחד מפני מכות, הרי יתקנה חושו המוסרי וממילא יזלזל גם בהערותיו של המורה"¹³ כלומר ההכאה תגרום לילד לזלזל ולפחד תמידי.

גם הרב יעקב יחיאל וינברג, מגדולי ההלכה במאה ה-20 שולל את העונש הגופני אף לבן שסטה מדרך הישר: "אכן מטעמים פדגוגיים יש להניא מאמצעי כפיה בנוגע לבן הסוטה מהדרך הכבושה. כבר הזכיר כבוד תורתנו את האיסור להכות בנו גדול, וצדק... באומרו שלא דווקא מכה ביד, אלא כל אמצעי כפיה בכוח עלול להביא לידי תוצאות הפוכות מהרצוי. וכבר הוכיחו הפדגוגים המודרניים שהכפיה או ביצוע רצון בכוח מעורר בנער בגיל מבוגר עקשנות יתר ונטיה למרידה"¹⁴. כלומר גם אין להכות בן שסטה מהדרך משום שדבר זה מביא למצב ההפוך מהמצב הרצוי, הבן יהיה מרדן בעקבות שמכריחים אותו לעשות דברים בכוח, שלא ברצונו.

¹³ יסודות החינוך, חלק ב, עמ' סה
¹⁴ שו"ת שרידי אש, חלק ג, סימן צה

השוואה בין המשפט העברי למשפט הישראלי:

בעבר גם במשפט העברי וגם במשפט הישראלי הכאה לשם חינוך הייתה מותרת, ענישה גופנית הייתה מקובלת בחברות רבות ויש שהיו רואים אותה כאמצעי חינוך לגיטימי. אך לאחר כמה שנים הדברים השתנו והבינו שענישה גופנית עלולה להשיג את הדבר ההפוך שאליו הם קיוו והדבר לא יועיל דבר.

פרק שלישי: החובה לדווח על אלימות כלפי קטינים

בחלק ממדינות העולם קיימת חובה לדווח לרשויות האכיפה או לרשויות הרווחה על אלימות של הורים או בני משפחה או מי שמוגדרים כאחראים אחרים על ילדים. חובה זו יסודה ברצון להגן על שלום קטינים והצלתם ממעשים קשים הנעשים בהם בחדרי חדרים, אף במחיר של פגיעה בפרטיות ובאוטונומיה של המשפחה, מתוך הדגשת זכויות הילד. במרבית מן המדינות שנקבעה בספר החוקים שלהן החובה לדווח על אלימות כלפי ילדים, הוטלה חובה זו רק על הגורמים העוסקים בטיפול במשפחה. רק במדינות אחדות, הורחבה החובה לכלל האזרחים. במדינות רבות אין כלל חובת דיווח על אלימות כלפי קטינים.

במשפט הישראלי:

במדינת ישראל, נחקקה בשנת 1989 חובת הדיווח על אלימות כלפי קטינים או חסרי ישע גם על כלל הציבור, ולא רק על אחראים ואנשי מקצוע¹⁵. החוק מחייב לדווח על כל אחת משורה של עבירות המבוצעות בקטין או בחסר ישע על ידי הורה או מי שהוגדר בחוק כאחראי על הקטין. עבירות אלה כוללות: סיכון חייו או בריאותו של הקטין או חסר הישע, נטישתו או הזנחתו, תקיפה הגורמת לו חבלה של ממש או חבלה חמורה והתעללות בו¹⁶. החובה לדווח במקרים של עבירות בקטין ובחסר ישע מוטלת הן על רשימה מורחבת של בעלי מקצוע הבאים במגע עמם¹⁷, לדוגמא רופא, אחות, הן על הורה או אחראי אחר¹⁸ והן על כל אדם, למעט קטין¹⁹. שהיה לו יסוד סביר להניח כי נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע על ידי הורה או אחראי עליו²⁰. ישנם שני הבדלים עקרוניים בין החובה המוטלת על כלל הציבור לזו המוטלת על

¹⁵ תיקון 26 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, סעיפים 368א-368ה

¹⁶ סעיף 368ד(ח) לחוק.

¹⁷ סעיף 368ד(ב) לחוק.

¹⁸ סעיף 368ד(ג) לחוק.

¹⁹ סעיף 368ד(ה) לחוק.

²⁰ סעיף 368ד(א) לחוק.

אחראים על הילד ועל אנשי המקצוע. ההבדל הראשון קשור במהות המקרים שעליהם יש לדווח.

לגבי כלל הציבור, "יסוד סביר לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי האחראי עליו" כלומר, החובה לדווח צומצמה רק למקרים שבהם יש יסוד סביר לחשוב שהעבירה בוצעה "זה מקרוב (מבחינת הזמן). הביטוי "זה מקרוב" אינו מופיע במסגרת החובה המופנית לאנשי המקצוע לדווח. החובה מוטלת על אנשי מקצוע לדווח כש"עקב עיסוקם במקצועם או בתפקידם היה להם יסוד סביר לחשוב כי נעברה עבירה בקטין או חסר ישע בידי אחראי עליו", ולא רק כשנעברה העבירה "זה מקרוב". ורחבה עוד יותר היא חובת הדיווח המוטלת על הורים ואחראים, שכן אלה חייבים לדווח כל אימת שיש להם "יסוד סביר לחשוב כי אחראי אחר על קטין או חסר ישע עבר בו עבירה", ואילו הדרישה הקיימת לגבי אנשי מקצוע שהדבר נודע להם "עקב עיסוקם או תפקידם" אינה רלוונטית לגביהם. ההבדל השני הוא העונש שמקבלים במקרה שלא מדווחים. כלפי כלל הציבור העונש הוא עד שלושה חודשי מאסר, ואילו העונש כלפי בעלי מקצוע או אחראים על הילד, אם לא דיווחו, הינה עד שישה חודשי מאסר. לפיכך, חובתם של בעלי המקצוע ושל האחראים על הקטין הינה מוגברת בשני היבטים בהשוואה לחובה החלה על כלל הציבור. ההיבט האחד הוא קשת המקרים לתחולת החובה, וההיבט האחר הוא חומרת העונש על אי הדיווח. לאחרונה תוקן החוק ונוספה חובה, החובה שהוסיפו היא החובה לדווח על עבירת מין הנעשית בקטין ובחסר ישע דווקא על-ידי בן-משפחתו הקטין (לפני כן לא הייתה חובה לדווח על מעשי קטין כלפי קטין אחר, אלא אם כן אירע הדבר במוסד חינוכי). החוק קובע שני מסלולי דיווח, האחד למשטרה והאחר לפקידי הסעד. אף שפקיד הסעד, כשאר בעלי המקצוע, חייב לדווח למשטרה על כל מעשה אלימות כלפי קטין או

חסר ישע בהתאם לסעיף, נקבע²¹ שהוא יכול להסתפק בהעברת המידע שיש בידו על ביצוע עברה לוועדה מיוחדת ולבקש שתפטור אותו מלדווח למשטרה על המעשים. פקיד הסעד ינהג כך כאשר הוא סבור שדיווח למשטרה עלול להחמיר את המצב. זאת ועוד, על פי החוק²², אם הגיע למשטרה מידע, עליה להעבירו קודם לפקיד הסעד המטפל בקטין, ולא לנקוט בשום פעולה לפני שהיא נועצת בו, אלא אם נדרשת "פעולה מיידיית שאינה סובלת דיחוי". וגם אז, חובה על המשטרה להתייעץ לאחר מכן עם פקיד הסעד המטפל בו.

המדווח בתום לב ובהתאם לדרישות החוק מוגן מפני תביעה פלילית או אזרחית נגדו. לעומת זאת, המדווח דיווח מקרי, מטעה למשטרה עובר עבירה פלילית²³, ויש להניח שיהיה חשוף גם לתביעה נזיקית. בספרות המקצועית האמריקאית, נמתחה ביקורת קשה על חובת הדיווח. נטען כי במקום לטפל במי שנפגעו מן האלימות, רשויות האכיפה והטיפול גומרות את זמנן בהליכי חקירה והעמדה לדין של מי שאינם מדווחים עליה ומי שמבצעים אותה. עוד נטען שחובת הדיווח מנוגדת לחופש הפרט. במדינת ישראל, ישנה מספר מועט של אנשים שהועמדו לדין על הפרת חובת הדיווח²⁴. זאת ועוד, באחד המקרים²⁵ אף הביע בית המשפט המחוזי בתל-אביב את דעתו שאין להעמיד לדין אמה שנמנעה מלדווח שבן זוגה מתעלל בילדיה הקטינים מנישואין קודמים. בית המשפט מצא שבן זוגה של אישה זו התנהג כלפיה כאל "שפחה חרופה", והעובדה שלא הגנה על ילדיה מעידה על תלותה בו או על פחדה מפניו. משום כך, קבע בית המשפט כי האינטרס הציבורי מחייב שלא להגיש נגדה כתב אישום מלכתחילה, משום שהיא משענתם היחידה של הילדים שהיא הייתה הדמות

²¹ בסעיף 368ד(ו) לחוק.

²² סעיף 368ד(ז).

²³ סעיף 243 לחוק, בעניין המוסר ידיעה כוזבת. עם זאת צריך לציין, שהחוק אינו מגדיר כעבירה אלא מסירת ידיעה כוזבת למשטרה ולא לפקיד סעד.

²⁴ 1110/00 מדינת ישראל נ' פלוני

²⁵ תפ"ח (ת"א) 1021/01 מדינת ישראל נ' פלוני

המשמעותית בחיי הילדים, והרשעתה בדין עלולה למוטט את התא המשפחתי. זאת ועוד, גם אם כתב אישום כבר הוגש במקרה כזה, ראוי שימשוך בית המשפט את ידיו ולא ידון בעניין ושיחזיר את העניין לטיפול מוסדות הרווחה. אם בוחנים את האכיפה המועטה של חובת הדיווח בדין הישראלי לאור המטרה המרכזית של החובה, שהיא איתור ילדים העוברים התעללות והזנחה, והטיפול בהם, בבחינת הצלתם ממש - ולא דווקא ענישת מי שלא דיווח, למרות האפשרות העקרונית לעשות כן - הרי שמדובר באיזון חכם ולו מבחינה תיאורטית.

במשפט העברי:

הדין העברי מטיל חובה על כלל הציבור ולא רק על בעלי מקצוע, לדווח על מקרים שבהם ידוע שאדם מסכן את זולתו או עלול לסכנו ואין הגבלה על גילו של התוקף שעליו מדווחים, ועל זהותו. הפוסקים קבעו שהדיווח צריך להתבצע ביוזמת המדווח, ולא רק כאשר הוא מתבקש על-ידי הרשויות להעיד. הפוסקים שאנו לומדים על כך הם: "והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עוונו"²⁶. אנו רואים גם פוסקים מהתלמוד "היודע עדות לחבירו ואינו מעיד"²⁷. אפשר לבסס את חובת הדיווח על מצוות נוספות כמו למשל: "ובערת הרע מקרבך"²⁸, "ואהבת לרעך כמוך"²⁹, "הוכר תוכיח את עמיתך"³⁰. הרמב"ם בספר המצוות³¹ מסביר שהקדוש-ברוך-הוא הזהיר אותנו מלהתרשל בהצלת נפש אדם מישראל כאשר הוא בסכנת מוות או הפסד, ותהיה לנו יכולת להצילו, מכוח מצוות "לא תעמד על דם רעך"³². מאחר שחובת הדיווח באה למען הצלת חיים ושלמות הגוף והיא נובעת גם ממצוות "לא תעמוד על דם רעך" ולא רק ממצוות הגדת עדות, הרי אין אדם רשאי להיפטר ממנה אפילו לא כאשר הדיווח עלול להסב לו נזק כספי כלשהו, אבל דומה שאינה חלה כאשר הדיווח כרוך בסיכון. בשני העשורים האחרונים נדרשו פוסקי ההלכה לשאלת החובה לדווח על אלימות כלפי ילדים. מבחינתם, יש לעודד את הדיווח ואף להטילו כעניין שבחובה לשם הגנת הילד, הן על אזרחים והן על בעלי מקצוע הסובבים את המשפחה, אך זאת - לא בכל מקרה ורק בתנאים מסוימים. חלק מאותם תנאים נובע מהאופי המיוחד של יחסי הורים וילדים ומחובת החינוך שהיא כה חשובה ביהדות, חלקם נובע משיקולים דתיים של הרחקת אדם מאיסור וחלקם האחר נובע מהחשש שהרשויות, במיוחד הלא

²⁶ ויקרא ה, א

²⁷ פסחים ק"ג ע"ב.

²⁸ דברים יג, ו

²⁹ ויקרא יט, יח

³⁰ ויקרא יט, יז

³¹ ספר המצוות לרמב"ם, מצוות לא תעשה רצז.

³² ויקרא יט, טז

יהודיות, יוציאו את הילד מחזקת הוריו. הרב מנשה קליין, בעל שו"ת משנה הלכות³³, רואה בפתרון הקהילתי כדבר חשוב. הוא ממליץ לדווח לרשויות רק על מקרים חריגים וקשים של אלימות, ובכל מקרה אחר הוא אינו מחייב או אף מאפשר דיווח לרשויות. הוא ממליץ זאת משום שהוא חושש, בהתאם לנורמה המקובלת במדינות רבות ברחבי ארצות-הברית, ששירותי הרווחה יוציאו את הילד המוכה מן הבית ומחזקת הוריו, כתמיכה ראשונית ולעתים אף קבועה. לדבריו, קיים חשש רב שהילד ייגזל מהוריו, יגדל במסגרות שאינן של שומרי תורה ומצוות, האב לא יוכל לקיים כלפיו מצוות חינוך והבן לא יוכל לקיים מצוות כיבוד אב ואם. כמו כן, קיים חשש שברבות הימים עלול להיות גילוי עריות בעקבות נישואין בתוך המשפחה מכיוון שהילד לא יידע מהיכן מוצאו ומה מקורו. הוא אינו מוכן לקבל תוצאה כזו בכל מקרה שבו אדם זר יבחין באב המכה את ילדו ברחוב. אך הוא בכל זאת אינו פוסל אפשרות להוציא, ולו זמנית, את הילד ממשמורת הוריו, אם השלטונות מתחייבים להחזירו לחיק משפחתו מיד כשיתאפשר הדבר. הרב קליין גם מונה שני מקרים חריגים, שכאשר הם קורים, ניתן לדווח לרשויות אפילו בחוץ לארץ, הם מקרים של פיקוח נפש או כשידוע שההורים חולי רוח ועלולים להזיק לילד. גם אז, ייעשה הדיווח רק לאחר דיון והכרעה של דיני ישראל, מומחים בסוגיה. הרב קליין מוסיף ואומר שיש לנסות ולפתור את הבעיה ככל שניתן במסגרת הקהילתית. יש להעמיד את ההורים על חומרת מעשיהם, לשכנעם לשנות את דרכיהם ולהודיעם שלפי חוקי המדינה ניתן להוציא מחזקתם את ילדם שנפגע מאלימות. כלומר אין מענישים אלא אם כן מזהירין. אולי בעקבות שמזהירים את ההורים, שמסבירים להם שלא כדאי להיות כל כך תוקפניים ולהכות מכות רבות, ולומר שיש חוקי מדינה שבמקרים כאלה יכולים לקחת את הילדים. הרב וולדנברג טוען שגם בישראל יש לחשוש להוצאת ילד ממשפחה שומרת מצוות

³³ שו"ת משנה הלכות, חלק טז, סימן נח.

למשפחה שאינה שומרת מצוות. לדבריו, במקרים של פיקוח נפש ובמקרים קשים

אחרים מותר וצריך לדווח לרשויות.

ילד המוכה במזיד ע"י הוריו ונהיה פצוע קשה עד שהגיע למצב של פיקוח נפש

וכתוצאה מכך הגיע לבית חולים וכאשר הרופא מתלונן במשטרה מעבירים את הילד

למשפחה אומנת, או מוסד, הדין כשאר הרופא יודע שיעבירו את הילד לבית או למוסד

לא דתי, או לחו"ל לבית או מוסד של אנשים לא יהודים, מתחלק לשני חלקים. הרופא

חייב לעשות זאת כדי להציל נפש אחת מישראל, ולאחר מכן המשרד הממשלתי

אחראי מה לעשות עם הילד. הרי לא בטוח במאה אחוז שיעבירו את הילד למוסד של

אנשים לא יהודים, או לא דתי, הרי הילד עד שיגדל לא עובר בעקבות כך על שום

עבירה. אבל אם לא קיים חשש ממשי של פיקוח נפש והשיקול הוא רק מה שטובת

הילד, אז אסור להתלונן במצב כזה למשטרה כאשר ישנו סיכוי שיעבירו את הילד

מבית הוריו הדתיים או המסורתיים ויעבירו אותו למוסד שלא יהודי, או לא דתי, או לא

מסורתי. כאשר האבא בא על בתו הקטנה פעמים חוזרות וישנו חשש של פיקוח נפש,

האבא חייב כרת ויש חיוב להציל את הילדה הקטנה מנזק פיזית ונפשית. מותר

למוסרו, הן כדי להציל את הילדה מפגיעתו של אביה בה, ובנוסף, גם כדי להציל אותו

מרשעותו.

השוואה בין המשפט העברי למשפט הישראלי:

המחוקק הישראלי ניסה לאזן בין הצורך להפסיק את האלימות כלפי קטינים ולחייב את כלל הציבור בדיווח, מצד אחד, לבין הצורך לשמור על התא המשפחתי, מצד שני. משום כך המחוקק צמצם את החובה לדווח לשלטונות רק על אלימות קשה והתיר לדווח גם לפקיד הסעד ולא רק למשטרה. בכך תואמת גישת החוק את גישת המשפט העברי. בנוסף, המשפט הישראלי דומה למשפט העברי גם בחיוב כלל הציבור לדווח על מקרי אלימות כלפי קטינים מתוך דאגה לשלום הילד, בשונה מן המקובל ברוב מדינות העולם.

במשפט העברי ובמשפט הישראלי אין מחלוקת בדבר עצם החובה לדווח, השאלה היא למי לדווח, האם להסתפק בדיווח לגורמים בקהילה או לדווח לרשויות האכיפה והרווחה. התשובה לכך נגזרת על-ידי הפוסקים בדין העברי, משילוב בין בחינה כללית של טיבם של החוקים הרווחים במדינה הרלוונטית ובחינה ספציפית איזה טיפול יהיה עדיף ויעיל יותר בנסיבות העניין.

פרק רביעי: התעללות בקטינים במשפחה

במשפט הישראלי:

בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל, כמו גם במדינות אחרות באותה תקופה, המושג של התעללות בילדים בתוך המשפחה לא היה מוכר. ההנחה המקובלת הייתה כי הורים מגדלים את ילדיהם כמיטב יכולתם, בדרכי חינוך שונות, וכי זו זכותם וחובתם. עם זאת, כבר בראשית ימיה החלה המדינה להכיר באחריותה לשלום ילדיה, אולם לא היה זה בהקשר של התעללות או הזנחה. הילדים שנחשבו אז למי שזקוקים לעזרה ולהגנה היו חסרי בית או חסרי משפחה.

באופן הדרגתי החלו אנשי מקצוע – ובעקבותיהם גם הציבור הרחב – להכיר בתופעה של הורים המתעללים בילדיהם וגורמים להם פגיעות פיזיות, נפשיות או מיניות. המודעות לתופעת ההתעללות הביאה לשינויים תפיסתיים. שירותי הרווחה החלו לרכוש ידע מקצועי בנושא.

במהלך שנות החמישים החלו לשים לב שישנם ילדים בסיכון הזקוקים להגנה ושיש לטפל בהם.

בשנים אלו לא דובר על סיכון בעקבות התעללות, אלא על סיכון עקב תנאי החיים בבית. בשנות השבעים התפתח העיסוק בנושא של ילדים בסיכון בשני נתיבים עיקריים. הראשון היה בחינת הצרכים הנפשיים וההתפתחותיים של תינוקות וילדים, והשני היה ההכרה בקיומה של התעללות במסגרת המשפחה. נתייחס לנתיב השני, ההכרה בקיומה של התעללות במסגרת המשפחה, ניזון אף הוא במידה רבה ממגמות שנפוצו בעולם המערבי. לאורך שנות השבעים גברה בארצות הברית ההכרה בתופעה של התעללות בילדים, גם בישראל החלו באותה תקופה לעסוק בתופעה. בעקבות ההכרה בקיומה של התופעה החלו להתגבש דרכי טיפול במשפחות מתעללות. בשנים הראשונות עסקו הגורמים המטפלים רק בנפגעי התעללות פיזית.

פגיעות אחרות היו מעבר ליכולת ההשגה וההכרה. ילדים נפגעי התעללות הורחקו מבתיהם בסיוע החוק. שנים רבות נדרשו עד שהחלו להבין מהי התעללות נפשית ולהכיר בקיומן של פגיעות מיניות. עם התפתחות המודעות המקצועית והציבורית לתופעת ההתעללות בילדים עלה גם הצורך בחקיקה, שתעגן בחוקי המדינה את הטיפול בתופעה. ואמנם, לאורך השנים התגבשה חקיקה ענפה, שנועדה לספק מענה לקורבנות ההתעללות, להסדיר את הטיפול בהם, לקבוע עונשים למתעללים ולעגן את חובת הדיווח.

את ראשית התפנית בחקיקה סימן חוק הנוער, התש"ך-1960, שהכיר בכך שילדים ובני נוער עלולים להימצא בסכנה בבית הוריהם וכי יש ילדים הזקוקים להגנת המדינה. עד 1960, התופעה של ילדים בסיכון זכתה להכרה בחוק רק מתוקף סעיף 16 בפקודת העבריינים הצעירים משנת 1937. סעיף זה קבע כי קציני המבחן לנוער, הנתקלים במהלך עבודתם עם נוער עברייני בילדים הזקוקים להגנה, יכולים להוציאם מן הבית ולשלחם למעונות³⁴. חוק הנוער החדש מ-1960 הוא הבסיס המשפטי להכרה בכך שישנם קטינים הנתונים בסיכון בתוך המשפחה מסיבות שונות. החוק³⁵ קבע כי הורים אחראים לשלום ילדיהם, הגדיר מדדי סיכון והבהיר מיהם הילדים הזקוקים להגנה מפני הוריהם: ילדים שהוריהם אינם ממלאים את חובותיהם כלפיהם – בין משום שאינם מסוגלים ובין משום שהם מזניחים את חובותיהם. חוק רק רמז למצבי סיכון שונים אך לא התייחס לאפשרות שהורים יפגעו במזיד בילדיהם או יתעללו בהם. על פי החוק, הורים לכל היותר מזניחים את ילדיהם או שאינם מסוגלים לטפל בהם ולהשגיח עליהם. ובכל זאת, סעיף 2(6) לחוק, המגדיר מיהו קטין נזקק – “מי ששלומו הגופני או הנפשי נפגע או עלול להיפגע מכל סיבה אחרת” – חשוב דווקא בשל עמימותו. דווקא סעיף הלא ברור הזה איפשר לספק הגנה לקטינים במצבי סיכון,

³⁴ פקודת העבריינים הצעירים מס' 1, 1937.
³⁵ חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960.

מצבים שבאותם ימים טרם העזו להגדירם כהתעללות של הורים בילדיהם. כאמור, אף שחוק הנוער משנת 1960 הכיר בצורך לספק לילדים הגנה כפוייה מפני הוריהם, הוא לא הביא בחשבון אפשרות של התעללות או של פגיעה בזדון. החוק הראשון שהתייחס במפורש למצבים של התעללות, ניצול ופגיעה מכוונת בילדים בכלל ועל ידי הוריהם או בני משפחתם בפרט, היה חוק העונשין התשל"ז-1977(תיקון התש"ן-1990) פגיעה בקטינים ובחסרי ישע. חוק זה חולל שינוי בכל המערכות העוסקות בטיפול בילדים והביא למהפכה בנושא ההגנה על ילדים.

במשפט העברי:

"יש להתרחק בתכלית מדרך האלימות והעלבונות כלפי ילדים שהם בני אנוש עם צלם אלוקי"³⁶ - עמדת ההלכה בדורנו. כיום אין כל היתר הלכתי-מעשי לשימוש בענישה גופנית, וכי התפישה היהודית בתקופתנו, חייבת להיות איסור גורף וחד משמעי על שימוש באלימות, וזאת משני טעמים מרכזיים:

הטעם האחד - מתוך היכרותנו את המציאות, בה רוב מוחלט של ההורים בישראל אינם בקיאים בסייגים ובנסיבות המיוחדות בהם ניתן להכות ילדים, לפי תפישת המקורות המתירים ענישה גופנית, ואף אינם מודעים להם. גם לגבי המיעוט שאולי מודע לסייגים, או לחלקם, קשה ואפילו בלתי אפשרי להבטיח כי יוכלו במציאות היומיומית לעמוד בתנאים המרובים והקשים הללו. מכיוון שכך, קיים החשש שהורים רבים ייכשלו באיסור זה של ענישה גופנית. ענישה גופנית המבוצעת שלא על-פי הסייגים והתנאים שנקבעו בהלכה, איננה רק מיותרת ולא ראויה, אלא היא הופכת להיות עבירה על האיסור ההלכתי החמור של הכאה. הטעם השני, משום שהיהדות ההלכתית מתאימה את עצמה כל הזמן לתקופה ולתנאיה.

אין מחלוקת על כך שעבירות מין כלפי ילדים אסורות באיסור חמור, הרי מחשש מפני הוצאת שם רע למשפחה ולקהילה, הוסיף המגזר החרדי להילחם בהתערבות הרשויות גם במקרים של פגיעות מיניות קשות.

³⁶ גילוי דעת של הראשל"צ - הרב הראשי לישראל שלמה עמאר

השוואה בין המשפט העברי למשפט הישראלי:

במשפט העברי ובמשפט הישראלי דואגים לקטינים, שלא יתעללו בהם. הדין העברי והדין הישראלי רואים זאת כמעשה חמור, שההורים מכים את ילדיהם ולכן בדין הישראלי חוקקו חוקים שימנעו זאת, ויעזרו לקטינים.

פרק חמישי: סיכום

הנושא הראשון שעליו כתבתי הוא האם מותר להכות על מנת לחנך. במשפט העברי אנו רואים שבעבר היה מותר להכות על מנת לחנך אך לאחר כמה שנים, ראו שהדבר חמור.

במשפט הישראלי אנו רואים כמו במשפט העברי, שבעבר היה מותר, אך לאחר כמה זמן הבינו שהדבר לא נכון, והכאה לשם חינוך יכול להוביל למצב ההפוך שממנו הם רוצים, ענישה גופנית רק מלמדת את הילד לפחד מהמבוגר שמכה אותו.

גם ילדים הם בני אדם וזכותם שלא ינהגו בהם באלימות. מכות, גם כאלה המוגדרות כ"סבירות" או "מתונות", פוגעות בכבודו של הילד כאדם ובזכויותיו הבסיסיות, הן על פי חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, והן על פי האמנה הבינלאומית לזכויות הילד. ילדים זקוקים לחינוך. ילדים זקוקים למשמעת. ילדים זקוקים לגבולות. אחריותו וחובתו של ההורה – לחנך את ילדו.

מכות, גם "מתונות" או "סבירות", אינן חינוך. מכות הן רק ביטוי אליים של אובדן שליטה. אפשר וצריך לחנך בלי לפגוע, להציב גבולות בלי להרביץ, להפעיל סמכות בלי להכות.

הנושא השני שעליו כתבתי הוא החובה לדווח על אלימות כלפי קטינים. במשפט הישראלי, החוק קובע אחריות פלילית גם על הורה אשר ידע על התעללות בילדו ולא עשה די על מנת למנוע אותה. כמו כן, החוק מוסיף כי קיימת חובת דיווח על מקרים של התעללות בילד בהתאם לכך שהאדם המדווח חש כי קיים יסוד סביר להתעללות. חובת דיווח זו חלה גם על עובדים במוסדות חינוכיים המגיעים במגע עם הילד, גם במקרים בהם הם אינם אחראים על הילד. הדיווח מועבר למשטרה או לפקיד סעד במחלקה הרווחה ברשות המקומית.

במשפט העברי, אנו רואים את הדאגה לילד שבעקבות הדיווח, לא יגיע למשפחה

שלא יהודית או לא מסורתית.

הנושא האחרון שעליו כתבתי הוא ההתייחסות של הדין העברי והדין הישראלי בנושא התעללות בקטינים במשפחה.

במשפט העברי ובמשפט הישראלי רואים בחומרה את המעשה הזה, כאשר מתעללים בקטין והדין הישראלי והדין העברי מנסים להפסיק את התופעה באמצעות חוקים חדשים.

רשימה ביבליוגרפית:

פסיקה

פסק דין אלגני

פסק דין פלונית נגד מדינת ישראל- הרשעה בעבירה של תקיפת ילד על ידי אמו

ועבירה של "התעללות בקטינים"

1110/00 מדינת ישראל נגד פלונית

1021/01 מדינת ישראל נגד פלוני

מקרא

דברים פרק יג פסוק ו

ויקרא פרק ה פסוק א

ויקרא פרק יט פסוק יח

ויקרא פרק יט פסוק יז

ויקרא פרק יט פסוק טז

משלי פרק יג פסוק כד

משלי פרק כג פסוקים יג-יד

משלי פרק יז פסוק י

ספרות השו"ת

שו"ת שרידי אש, חלק ג, סימן צה

שו"ת משנה הלכות, חלק טז, סימן נח

ספרות הפסיקה

בבא בתרא כא, עא

גילוי דעת של הראשל"צ- הרב הראשי לישראל שלמה עמאר

הלכות תלמוד

יסודות החינוך, חלק ב' עמוד סה

ספר המצוות לרמב"ם, מצוות לא תעשה רצז

פסחים קיג, עב

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תקנא, סעיף יח

